

Overlevingskansen van de verzorgingsstaat

Verslag van de jaarvergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde 1981

DR. W. ALBEDA

Er werkt in de verzorgingsstaat een mechanisme dat verwant is aan het mechanisme dat Schumpeter beschreef in zijn *Capitalism, socialism and democracy*: deze maatschappijvorm produceert zijn eigen doodgravers. Deze bijdrage door Van Doorn (Vrije Universiteit, Amsterdam) aan de discussie illustreerde dat de Vereniging voor de Staathuishoudkunde dit jaar een onderwerp aan de orde stelde met een meer dan alleen maar wetenschappelijk-economisch karakter. Het gezelschap deed sterk denken aan bezorgde geneesheren, gebogen over een doodzieke patiënt of — een wellicht passender vergelijking — een SER zonder vakbondseconomen en waarin de kroonleden het voor het zeggen hebben.

Onze verzorgingsstaat ontwikkelt zich in de richting van een „intensive care society”, vond Van Doorn, wiens kwinkslagen de diepe ernst van de discussie onderstreepten. De verzorgingsstaat wil een organisatorische vorm geven aan de noodzakelijke solidariteit binnen een gemeenschap. Maar juist die solidariteit komt in gevaar wanneer de burger de mogelijkheden die de verzorgingsstaat biedt, savouereert zonder er aan te denken dat het geheel van zorgen nogal wat kost. Zodoende dreigt die georganiseerde solidariteit te ontaarden in een mechaniek die zonder de daarachterliggende overtuiging bij alle groepen stuk loopt. Wolfson sprak in dit verband van „sociale vervuilers”, waarmee hij bedoelde „mensen, die dingen doen, die ons macro-economisch over de kling jagen”. Pen zag in de verzorgingsstaat een verschuiving tussen mensentypen. Er komen minder risiconemers en meer mensen die er niet zoveel voor voelen om risico's te nemen en die liever wachten op een werkgever. Hij constateerde zelfs een vrij algemene vijandigheid tegenover de ondernemers in de verzorgingsstaat. Stevers waarschuwde dat de verzorgingsstaat in laatste instantie gebaseerd is op het eigenbelang der enkelingen, en niet op de veronderstelde solidariteit.

Indien Van Doorn gelijk heeft, en dat lijkt mij erg waarschijnlijk, behoren economen en politici zich met méér bezig te houden dan met de overlevingskansen

van de verzorgingsstaat. Als het systeem van de verzorgingsstaat zelf-ondermijnd is, zou men zich kunnen werpen op de vraag of er wellicht iets verkeerd is in de gehele opzet ervan.

Het is bekend dat veel Amerikaanse politici in het voetspoor van mensen als Friedman en Nozick 1) de conclusie al getrokken hebben dat de hele conceptie van de verzorgingsstaat niet deugd. Het is zeer de moeite waard te zien wat Rosanvallon 2) hiervan zegt, wanneer hij de Amerikaanse schrijvers de revue laat passeren. Zij werpen zich op de filosofische achtergronden van de verzorgingsstaat en komen er dan toe de verdeling zoals de markt die oplevert tegenover de herverdeling door de staat te stellen. Zij komen zodoende op de stelling dat alleen een goed functionerende markt een rechtvaardige verdeling en politieke vrijheid garandeert. De staat moet zich ertoe beperken de ongehinderde werking der markten te garanderen. In de verzorgingsstaat zien zij het resultaat van het accepteren van afgunst als politieke beginsel. De afgunst afwijzend komen zij tot de wenselijkheid van een samenleving, waarin de mensen onverschillig tegenover elkaar staan en niet geïnteresseerd zijn in elkaars positie. Zij wensen een „vreedzame coëxistentie van mensen op basis van een absolute onverschilligheid”.

Daarmee wordt de basis onder de verzorgingsstaat weggehaald. De verzorgingsstaat is in hun ogen gebaseerd op de georganiseerde afgunst en op de eliminatie van de markt, waarmee en het economisch functioneren en de politieke vrijheid in gevaar zijn. Zij pleiten zodoende voor „mon état minimal”. En dat betekent dat zij tenminste vanuit de crisis van de verzorgingsstaat doordenken over wat er na de verzorgingsstaat moet komen. Zover zijn de vrienden van de verzorgingsstaat (om de aardige verzamelnaam van Pen te gebruiken) nog niet. Zij discussiëren over betaalbaarheid en over marginale bijstellingen, maar niet over de houdbaarheid van het achterliggende maatschappijmodel. Toch zou het best kunnen dat de problematiek van de betaalbaarheid, en die van het groeiende zwarte circuit en van de tekortschietende solidariteit

waarvan dat circuit een symptoom vormt, ook die vrienden van de verzorgingsstaat zou kunnen brengen op een reconstructie, die ons brengt „beyond the welfare state”. Aangrijpingspunten voor zo'n reconstructie zie ik in herstel van verantwoordelijkheden van personen en groepen, in het meer zichtbaar maken van de kosten van de verzorgingsstaat, en in de begrenzing van het bereik ervan. Het was jammer dat de aan de vakbeweging verwante economen met name in de middagvergadering verstek lieten gaan, want wie komt, sprekend over de overlevingskansen, niet op lonen, koppelingen, en uiteraard vakbondsbondsbeleid?

Vrijwel alle discussianten zagen in een gematigde nominale loonontwikkeling een belangrijke, zo niet de belangrijkste overlevingsvoorwaarde voor de verzorgingsstaat. Daarbij is het belangrijkste punt niet dat er een „offer” wordt gebracht voor het overleven, maar dat er kostenverlichting plaatsvindt. Een te grote aandacht voor offers kan er gemakkelijk op neerkomen dat de economische kringloop wordt verstoord en een zich versterkend deflatoir proces op gang komt. Op dit punt was er een opmerkelijke mate van consensus onder de economen. Het gaat dus eerder om nominale dan om reële lonen. In dit licht moet het voorstel van de Tilburgse hoogleraar Schouten gezien worden: verlaag de loon- en inkomstenbelasting onder gelijktijdige verlaging van de nominale lonen. Ook andere belastingen bleken voor verlaging in aanmerking te komen. De heren De Galan en Halberstadt scoorden niet hoog in dit gezelschap.

Zo impopulair als looningrijpen geacht wordt in het politiek en maatschappelijk leven, zo goed lag het hier in de markt. De formule: iets minder nadruk op het financieringstekort, mits de lonen op een of andere manier in de hand worden gehouden, verkreeg een grote mate van instemming. We zouden thans hogere reële lonen hebben, citeerde Pen zich zelf, indien de nominale loonstijging beperkt zou zijn gebleven. Wel maakte men zich zorgen over de mate van invellering waarmee de politiek het looningrijpen begeleidt.

De discussie over de aanvaardbaarheid van monetaire financiering thans, gaf weer een verrassende éénstemmigheid te zien, die parallel liep (uiteraard) met die met betrekking tot de zorg over een deflatoire ontwikkeling. Het spreekt vanzelf dat Kessler hierbij het meest in het nauw kwam te zitten. Maar ook hij deelde de zorgen van de anderen over een mogelijk deflatoir effect van een snelle terugbrenging van het financieringstekort.

1) R. Nozick, *Anarchy, state and utopia*, New York, 1974.

2) P. Rosanvallon, *La crise de l'état-providence*, Parijs, 1981.

In feite hebben we overigens, zegt Pen, tegen heug en meug een keynesiaans beleid gevoerd. Het is alleen de vraag of de daartoe gecreëerde liquiditeiten goed zijn gebruikt. Maar het zou onverstandig zijn het thans verwachte betalingsbalansoverschot niet te gebruiken. Er is enige reflatieruimte in de economie op dit moment. Het betalingsbalansoverschot wijst daarop. Bovendien is er een redelijk omvangrijke leegloop van produktiefactoren in bedrijfstakken als bij voorbeeld bouw en scheepsbouw, waardoor lastenverlichting en kostenvermeerdering onmiddellijk tot een groei in het nationale inkomen aanleiding kunnen geven.

De discussie zou niet volledig zijn geweest zonder dat het draagvlak aan de orde zou komen. Een conclusie die mij wel aanspreekt is dat het hier een „faux problème” betreft. Het gaat er niet om wat het draagvlak is en waar het voor dient. De problematiek waar het om gaat is die van marktsector versus budgetsector. Daarbij blijkt dat de kosten van de budgetsector wel, en onder de bestaande verhoudingen die van de marktsector niet afwentelbaar zijn (op de prijzen). Bijgevolg legt de marktsector het loodje bij een overmatige groei (of een overmatige omvang) van de budgetsector.

Gans wees op de feiten dat terwijl de reële rentabiliteit in het bedrijfsleven in de jaren zestig op rond 4% lag, dit thans naar zijn schatting ten hoogste 1% kon bedragen. En dan moet nog rekening worden gehouden met de sectoren (zoals banken en verzekeringsbedrijven) waar de recessie nog nauwelijks heeft toegeslagen. Houdt men rekening met een reële rentevoet van 5 à 6%, dan is de discrepantie ongelofelijk groot.

Naar mijn gevoel heeft de vergadering in onvoldoende mate geprofiteerd van het interessante preadvies van Kruyt-bosch en Busschaert, waarin vier kleinere landen worden gepresenteerd met hun uitlopend beleid en resultaten.

In deze discussie dook ook de problematiek van de zogenaamde informele sector weer op. Men kan deze zaak op twee manieren zien. Ten eerste vaststellen dat de arbiëdslonen zo hoog zijn, mede doordat de financiering van de verzorgingsstaat hoge lasten op de lonen legt, dat sommige arbeidsintensieve diensten (reparatie, tuinarchitectuur enz.) uit de formele economie wegvluchten naar de informele economie, naast de diensten binnen gezinshuishouding en tussen huishoudingen die daar natuurlijk ook een rol spelen, al wordt dit deel van de economie nu eenmaal niet waargenomen en dus ook niet geteld bij de opstelling van het nationale inkomen. Ten tweede kan men vaststellen dat de verzorgingsstaat ieder mens op zijn tijd voor de moeilijke keus stelt van het rationeel volgen van het eigenbelang of het zich houden aan de (belasting- en sociale zekerheids)wetten van het land.

Dr. Boon stelde dat de groei van de informele sector niet alleen maar negatief moet worden beoordeeld. Er wordt gewerkt, het gaat om arbeidsintensieve diensten, milieuvriendelijk, energie-arm enz. Kunnen we die informele economie niet op een of andere manier „regulariseren”? Een gegarandeerd minimuminkomen voor iedereen zou een economische basis onder deze sector schuiven. Eigenlijk moet ik zeggen een legale basis, want in de informele sector kan men vaak functioneren dank zij het beschikken over een basisinkomen dat of geheel legaal verkregen en gebruikt wordt (het inkomen van de partner, of het eigen inkomen uit arbeid) of eigenlijk niet als basis behoort te dienen, zoals een sociale uitkering.

Een mooie gedachte die echter door Pen snel naar de zij-uitgang werd verwezen, omdat het te duur is. Dat zal wel zo zijn. Toch blijft er iets in zitten, lijkt mij. Diensten die in de formele economie te duur zijn, zijn dat in de informele economie niet dankzij een basisinkomen, hoe ook verkregen. Met andere woorden: verschaft de participanten een basisinkomen (dat best lager zou kunnen zijn dan de WAO of werkloosheidsuitkering die zij thans krijgen) en je hebt een groot aantal mensen aan het werk, èn een betere service voor de klant, èn minder uitkeringen. Het systeem moge als algemeen systeem onbetaalbaar zijn (alle huisvrouwen zouden er onder vallen, velen zouden wellicht de arbeidsmarkt verlaten), maar zou het voor bepaalde categorieën mensen die nu buiten de arbeidsmarkt vallen niet een interessant systeem zijn? Mits uiteraard wordt voorkomen dat aan belerende bedrijven in de formele economie oneerlijke concurrentie wordt aangedaan.

Van de wetenschap, en dus van de wetenschappers, mag verwacht worden dat zij de slogans van de dag kritisch bezien en zonder vrees voor impopulariteit afwijzen. Stevers heeft zich in de afgelopen jaren doen kennen als iemand die bereid

is op zodanige wijze tegen de draad in te gaan. Ook thans poneerde hij de stelling dat in veel gevallen geldt: „sociaal is a-sociaal”. De wijze waarop in Nederland inkomenspolitiek gevoerd wordt, achtte hij daarvan een voorbeeld, het huurbeleid een ander. Het inkomensbeleid vanwege het sterk nivellerend karakter. Het huurbeleid, omdat het verdoezelt dat de woningbouw moet stagneren wanneer het aandeel der huren in de inkomensbesteding moet toenemen.

In principe kan de economist in een tijd van crisis als de huidige, tweërlei houding aannemen. Die van de wijze geleerde die het allemaal al had zien aankomen en naar wiens woorden niet is geluisterd. Dit geluid was zeker niet afwezig. Men komt het ook tegen in de preadviezen. Waarom heeft men niet geluisterd naar Pens verhalen over de noodzaak van geleide loonpolitiek; waarom Stevers Volkskrantverhalen over de begroting wel gebundeld maar niet nagevolgd; waarom niet terug naar de vrije economie (ook dit geluid werd nog even vernomen)? De tweede houding is evenzeer denkbaar en komt wat mooier over: de zelfkritiek der economen. Wolfson wees erop dat wij de regelbaarheid van de economie hebben overschat. Pen wees er op dat we nogal wat dingen niet weten die we zouden moeten weten. En Gans vroeg zich bekommerd af, of het nu dan toch weer als in de jaren dertig zo was dat het behoud van de harde gulden weer voorrang heeft boven de volledige werkgelegenheid. Kessler verzuchtte dat we beter hadden moeten doordenken over de ontwikkeling van de verzorgingsstaat toen het draagvlak nog groeide.

Wie de preadviezen had gelezen, wist dat het een interessante dag zou worden. Een réunie zo men wil met de aardige aspecten daaraan verbonden, maar tegelijkertijd een bijeenkomst waarop de diep-ernstige problematiek waarmee we zitten, zijn stempel zette.

W. Albeda